

Низ документацијата на Михаил Сматракалев

Живот во омразен свет

Пишува: Васил ТОЦИНОВСКИ

Пишаниот збор како комуникација меѓу луѓето ги остава трајните и тајни траги како сведоштво за времињата, настаните и луѓето. Нештата кои не ќе можат да се најдат на страниците од личните дневници и записи, книги, весници и списанија. Богатата епистоларија на Михаил Сматракалев (1910 - 1998) претставува своевиден летопис на годините меѓу двете светски војни, за дел од неа ние веќе пишувавме, а сега на овие страници ни се откриваат нови писма, дописни картички, новогодишни честитки и телеграми кои го тангираат назначениот период и пошироко, а во кругот со членови на семејствата на Никола Вапцаров и Антон Попов, со Кирил Николов, Тодор Јанев и Васил Александров, членови на Македонскиот литературен кружок во Софија (1938 - 1941) и со луѓе од неговото опкружување.

СВЕДОШТВО ЗА ПОЕТОТ

Михаил Сматракалев имал посебно блиски и роднински односи со семејството Вапцарови. Освен неговите писма до нив, сочувани се повеќе писма од поетовата мајка Елена Вапцарова, од братот Борис и сестрата Рајна. Како претседател на судот во Неврокоп, Сматракалев се обраќа со писмо до Елена Вапцарова, датирано со 31 декември 1947 година. Тоа претставува драгоцено сведоштво за личноста и делото на големиот поет кој беше премолчен кога се појави од печат неговата стихозбирка Моторни песни во 1940 година и времето кога одеднаш почнува да се слави како голем национален поет. Обраќајќи се со Здраво другарке , пишува:

Твоето писмо ме израдува. Добро е што си се сетила на мене по големата прослава за Кољо, на која не можев да присуствувам. Од мајката на Киро, јавниот обвинител, ги научивме деталите од прославата. Таа била таму и многу се израдувала што Кољо веќе го има јавното признание.

Претрупан со многу судска и политичка работа, јас постојано се измачувам од мислите, оти треба да седнам и да ги напишам моите спомени за поетот и човекот, за другарот Вапцаров. Се измачувам, оти таа работа треба да се заврши. Од она што за него го читам од други автори, не сум задоволен. Се гледа дека не го познаваат добро неговото творештво и неговиот карактер. Некако пишуваат за далечен човек. Го испостуваат неговиот свеж и интересен лик. За мене тој беше самиот Горки, самиот човек. Од таа негова ретка човечност треба да се поаѓа при разгледувањето на неговото творештво. Оттаму доаѓа таа нежност во неговите стихови, таа интимност и топлина. Оттаму доаѓа и неговиот револт против непријателите на народот, неговата ботевска омраза кон стариот живот, кон стариот свет.

ДЛАБОКА БРАЗДА ВО ПОЕЗИЈАТА

Понекогаш киптам во справедлив гнев кон оние, кои сега го слават. Вријам, зашто додека беше жив, тој не беше вреднуван од нив. Не го гледаа големиот талент, не го гледаа револуционерниот поет. Како ментори се искажаа за неговата поезија, која ја сметаа само за добар обид и ништо повеќе. Кољо беше многу огорчен од тој студен однос кон неговата неспорно прекрасна поезија. Нашиот Македонски литературен кружок високо го ценеше човекот и поетот во него. Ние го поттикнувавме да ги издаде Моторни песни . Ние ја поддржувавме неговата вера во вистинската борбена и книжевна вредност на неговата

поезија. Самиот јас барав од редица наши познати книжевни личности да напишат рецензии за неговата книга. Но факт е, тие ништо не напишаа. Единствената рецензија ја напишав јас во в. Зарја и уште тогаш истакнав, дека неговото творештво е голема бразда во поезијата. Вистина е, само едно, оти неговиот аудиторинум со голема наслада ги слушаше неговите стихови, кои тој ги рецитираше како никој друг. На екскурзиите, на вечеринките и литературните читања работниците и младите ја разбираа и се восхитуваа од таа нова, борбена и длабоко човечна поезија. Ми тежи исто така и тоа, што брзаат да го прогласат за бугарски национален поет, кога Кољо и по чувства и по погледи беше Македонец. Тоа може да го види и најголемиот книжевен слепец. Тоа во неговата стихозбирка е искажано со силни бои. Кољо не е бугарски национален поет. Тој е Македонец кој растел во бугарска реалност, цврсто се споил со бугарските работници, но тој со песна на уста умре за Македонија, за Бугарија и за сето прогресивно човештво. Тој ќе си остане инспиратор на бугарската младина. Тој не може да не биде и бугарски поет и револуционер. Но зошто го кријат фактот, оти тој е Македонец, дека е роден на македонска земја, и оти самиот тој за својата татковина ја има Македонија, оти тој е син на македонскиот народ. Со извонредна срдечност се напишани неговите стихотворби за Македонија.

За во иднина тие прашања ќе се уточнат, ќе се разјаснат. Ние се гордееме, што Кољо е јавно прифатен како творец на нова револуционерна и градивна поезија, и оти тој стои целосно рамноправно до најголемите луѓе на перото и делото. Михаил Сматракалев своето писмо го започнува со извинување што не бил во можност да присуствува на големата свеченост која го назначува времето на рехабилитацијата на личноста и делото на Никола Вапцаров и неговото возвишување како поет во светски рамки. Деталите ги научил од мајката на јавниот обвинител Киро Николов, нивен заеднички близок другар и соработник и еден од дванаесетте членови на Македонскиот литературен кружок. Зафатен со многу професионални и општествени задолженија, го искажува своето незадоволство што не му останува време да седне и да ги напише своите спомени за човекот и поетот Вапцаров. Вознемирен е и незадоволен од она што за него го пишуваат другите. А сите тие само потврдуваат дека воопшто не го познаваат авторот и неговото дело, пишуваат сувопарно и стереотипно и за сите нив тој е само еден далечен и непознат човек. За мене тој беше самиот Горки, самиот човек, истакнува и продолжува дека токму од таа негова карактеристика и единствено може да се појде кога се разгледува неговото творештво. Зашто нежноста, интимноста и топлината на стиховите извираат непосредно од душата на поетот. Творецот и делото се неделива целост, и од таа нераскинлива врска доаѓа револтот кон непријателите на народот, оваа ботевска омраза кон стариот живот и стариот свет. Генијалноста на Никола Вапцаров токму и се остварува низ нова и високо уметничко-естетска поезија во избројување на нов човек и нов живот.

ЛИТЕРАТУРЕН МОЛК

Со полно право во него се раѓа гнев и отпор, дури омраза кон оние кои сега го величат Вапцаров. Истите оние кои додека тој беше жив и кога ги објави Моторни песни го премолчуваа, заобиколуваа, не сакаа да го видат големиот талент, да го откријат револуционерниот поет. Творецот кој ги менуваше и животот и литературата, и заоруваше длабока, сопствена бразда во големото семејство на светската книжевност. Позната е огорченоста и на самиот поет од молкот кон неговата творечка објава, дури апатијата која го товари како аргумент и од кругот на левоориентираните писатели со кои блиско другарува и соработува, предводени од Христо Радевски и Георги Караславов. Тоа вреднување го има само во редовите на Македонскиот литературен кружок, чии членови и ќе го поттикнат да ја издаде својата стихозбирка. Тие се негова верба и иднина, зашто токму во нивните редови ќе ги напише и публикува своите најубави поетски творби. Оттука и излегувањето на Моторни песни не е само голем настан за кружочниците, туку и голема победа и потврда од потребата и опстојбата на кружокот. Ќе разнесуваат примероци од стихозбирката до редакциите на повеќе весници и списанија, самиот Сматракалев ќе бара да се напише рецензија за неа, тоа не ќе го стори

на нивниот близок пријател Тодор Павлов, и насекаде само молк. Едиствена ќе остане рецензијата на Михаил Сматракалев објавена на страниците од весникот Зарја. Но има една друга вистина. Во јавните настапи како ретко талентиран рецитатор, Вапцаров среде работниците и младината неизбришиливо ја всадувал својата нова, револуционерна и длабоко човечка поезија.

ЗЕМЈАТА И НАЦИОНАЛНОСТА НА ПОЕТОТ

Од вистинскиот извор, од Михаил Сматракалев како најблизок и интимен другар и соработник на Никола Вапцаров, доаѓа релевантното признание за брзоплетоста во неговото прогласување за бугарски национален поет. Неговите чувства и погледи јасно и децидно го декларираат како Македонец. Факти кои може да ги види и најголемиот книжевен слепец. Силно и моќно, луцидно и јасно тоа самиот поет го кажува во своите стихови. Во Земја, пее: Таа земја,/ сега што ја чекорам,/таа зема,/в пролет што ја буди југот,/таа земја т своја не ја знам,/ таа земја,/простете: е туѓа. Извикот на поетот и е восклик на неговиот другар дека Кољо не е бугарски национален поет. Тој е Македонец кој живеел и создавал во бугарското општество, опстојувал во неговата реалност, нераскинливо се беше поврзал со бугарските работници и тој ќе си остане инспиратор на бугарската младина. Тој никако не може да биде бугарски поет и револуционер. Зашто тој умре со песна на уста за Македонија, големиот хуманист и интернационалист, комунист кој во истовреме умира и за Бугарија и за сето прогресивно човештво. Немаат коментар поставените прашања на Сматракалев: Но зошто го сокриваат фактот, оти тој е Македонец, дека е роден на македонска земја, и оти самиот тој ја има Македонија за своја татковина, дека тој е син на македонскиот народ. Со ретка срдечност се напишани неговите стихови за Македонија. Потврда на тоа се фактите дека поетот Никола Вапцаров беше премолчен во бугарската литература меѓу двете светски војни и оти бугарската фашистички власт го изврши подлиот растрел во Гарнизонското стрелаштво во Софија. На тие вистини во идните децении ќе се надоврзат многу нови вистини. Попусто верува дека сите тие прашања ќе ги уточни времето што доаѓа, а во кое прекројува, и фалсификува жената на професија сопруга на поетот Бојка Вапцарова до безочното девалвирање на личноста и делото на Вапцаров во книгата Третиот растрел на Марин Георгиев. Политиката и политиканството ќе го сторат своето, но и несвесно ќе помогнат Никола Вапцаров да се вреди во челните редови на најголемите творци во светската книжевност.

Врските на Михаил Сматракалев и неговата блискост, доверба и соработка со семејството Вапцарови ги илустрираат страници од нивната кореспонденција. Сочувани се четири писма и една дописна картичка од мајката Елена, девет писма од сестрата Рајна и две диписни картички од братот Борис Вапцаров. На неговото цитирано писмо му претходат едно писмо и една дописна картичка на Елена Вапцарова. Во писмото датирано со Банско, 16 април 1947 година, таа се извинува што не била во можност да дојде на договорената средба во Софија, а во тоа ја спречило работата околу собирањето на јаболката. Обраќајќи му се со Мили Михо, потоа му забележува, зошто си оставил пари, та нели знаеш оти на мајка не се плаќа. За тоа нејзино чувствување на Сматракалев како свој син, во своите книги пишуваат и Елена и Рајна Вапцарови. Откако се распрашува за неговото семејство, го известува дека наскоро ќе дошла Бојка Вапцарова околу делбата на имотот, а за кое ќе се советува со него. Дописната картичка од 21 мај 1949 година, адресирана до претседателот на судот во град Неврокоп, Михаил Сматракалев, од баба Елена Ив. Вапцарова бара помош и се интересира како оди делото на Катерина Михаил Кочукова од Банско. Во писмото од 5 октомври 1952 година, бара помош за осудениот на две години затвор банскалија Јове Костадин Колкачов. А во писмото од 4 февруари 1953 година го известува за барањето на Бојка да и даде педесет илјади лева, писмо кое му го доставила и постапила така како што тој ја советувал.

За помош околу судското дело бр. 45 од 1946 година, моли и Борис Вапцаров во дописната картичка од Банско, 30 април 1948 година. Во другата недатирана картичка,

обраќајќи му се одново со Др. батко Михале, го информира дека денеска му се обратил Алберт Бели. Тој собрал доста интересен материјал и го моли да му го испрати она што некогаш му го побарал околу пишувањето книга за Никола Вапцаров. Во денешната средба со претставникот на државното книгоиздателство бил замолен да стапи во врска со него и да те наговорам да ја напишеш биографијата на брат ми. Всушност издавачот сметал на тебе. Тие обврски Сматракалев и ќе си ги реализира, но ништо од нив нема да биде објавено од причина поради вистините и ставовите кои дедицно ги искажува во своето писмо до Елена Вапцарова. Деветте писма на Рајна Вапцарова опфаќаат подолг временски период и тие секогаш за повод ја имаат потребата за помош на членови од нејзиното семејство или пак за блиски банскалии. Писмото од Банско, 9 септември 1968 година го завршува со: Прости ми, што ти одземам од времето. Та нели личиш на батко, а тој живееше со болките на другите. Писмото од 16 јануари 1975 година, го започнува со зборовите: Свикнав тебе да ти се обраќам со болките на другите, зашто те чувствувам близок, брат, кој секогаш сака да помогне. Во едно друго недатирано писмо, барајќи помош за блиски, наведува дека му се обратиле и на Васил Александров, член на Македонскиот литературен кружок, и ги моли своите врски и авторитет да ги заложат околу позитивното решение на предметот.

НЕОДМИНЛИВА ГРИЖА ЗА ДРУГАРОТ И ЗА БЛИСКИОТ

Никола Вапцаров, Антон Попов и Михаил Сматракалев се јадрото на Македонскиот литературен кружок и негово раководство. Оттука и во годините потоа најблиски остануваат врските на Сматракалев со нивните семејства. Братот на Антон Попов, Никола со писмо од Петрич, 20 октомври 1965 година, се обраќа Др. Сматракалев./Се надевам, оти веќе сте вратени од годишен одмор и сте на работа. Иако не се сомневам во тоа, оти Вие го имате направено потребното околу собирањето материјали за музејско катче на Вашиот непрежален пријател и воен другар Антон Попов, поради настојувањата тука на другарите од музејот, сакам да Ве замолам, да ја преземете иницијативата и да стапите во врска со Росица, Асен и Керезиев за интензивирање на собирањето на материјалите, за што сме разговарале посебно. Со тој Ваш прилог да ја одбележиме 50-годишнината од раѓањето за сите нас на незаборавниот Дончо./Со убави впечатоци и искрена почит: Н. Попов. Собирањето на архивата на Антон Попов со право се бара од неговите најблиски другари кружочниците Михаил Сматракалев и Иван Керезиев, од писателот Асен Босев, сега сопруг на Росица Манолова Босева, со која Антон Попов се жени непосредно пред трагичниот растрел.

Никола Попов бил претседател на советот на музејот и во таа функција му се обраќа со новогодишната честитка. Откако му ја честита Новата 1987 година, замолува за негова помош и соработка со совети околу материјалите кои се експонати (спомени, писма, документи, предмети и др.) за домот музеј Антон Попов, во село Гега, Благоевградско. Од истиот датум 23 декември 1986 година, е и втората дописна картичка. Всушност тоа е разгледница со импозантниот споменик на Антон Попов во Петрич. Др. Сматракалев./Ви ја испраќам картичката со споменикот на Вашиот пријател, другар и соборец Антон Попов во гр. Петрич со уверување, дека не сте ја имале досега. Ве молам да ни помогнете со тоа што можете и како што знаете да го исполниме долгот кон бесмртниот спомен од сите нас за саканиот Антон Попов - Дончо. Од неговата сестра Роза Попова Смилјанова од Сандански, сочувани се седум писма и четири новогодишни честитки. Во нив таа директно се обраќа до Сматракалев за најразлична помош за семејството и со голема благодарност за се она што го прави околу нејзините деца. Добивајќи ги сите општествени признанија и благодети од државата, семејствата Вапцарови и Попови самите целосно ќе ги изневерат идеалите на Никола Вапцаров и Антон Попов и ќе станат жестоки непријатели на Михаил Сматракалев.

СРЕЌНА СУМ ШТО ТЕ ПОЗНАВАМ

Во архивата на Сматракалев е сочувана и дел од кореспонденцијата со тројца членови на Македонскиот културен кружок - Кирил Николов, Васил Александров и тодор Јанев. Траги од другарувањето и соработката со Кирил Николов се оставени со седум негови писма и една дописна картичка. Во писмото од Софија, 5 август 1939 година, му се обраќа со Батко Миале, здраво и со извинување што задоцнил со одговорот, но затоа пак има да му соопшти еден куп новости. Одењето на Пирин се одложило за една недела, а за тоа имало подоста причини. На Кољо (Никола Вапцаров) не му дале отсуство, исто така и на Јанев (Тодор Јанев), кон тогаш служеле воена обврска, а тоа и нему дошло добро, зашто и немал пари за таа цел. Најпосле и Бојка (Вапцарова неочекувано одлучила да замине за Рила со Борис Ангелушев и Александар Жендов, нивни пријатели, а Кољо пак цврсто останал на решението за Пирин. На твоја адреса дојде една прекрасна картичка од Прилеп со содржина: Среќна сум, што те познавам, и што те чувствувам толку близок засекогаш. Поздрави до сите од Тодорка. Станува збор за дописна картичка од студентката Тодорка Оровчанец со која се запознаваат и другаруваат за време на големата манифестација при посетата на делегацијата на студентите од Југославија во мај 1939 година, во чиј состав е и поголема група студенти Македонци за кои Македонскиот литературен кружок организира и посебна програма. Стигнала и покажа за свадбата на Бошка Шопова и Горѓи Абаџиев за свеченоста на 6 август, во 11 часот во црквата Св. Троица. Меѓу другото му пишува дека Тодор открива се нови и нови убавини во Венчето, само што не знае како да го направи предлогот, или, како што вели самиот тој, никогаш не правел предлог за брак...

Се однесува на кружочникот Тодор Јанев. И со резигнација продолжува оти Се земено заедно, друштвото се распадна. И мене ми е многу тажно и понекогаш се чувствувам многу бедно без тебе. Брат, таа недела имаше многу трчање, ама пари јок. Зборови кои ја одразуваат нивната блискост не само низ именувањето со брат и информира оти има многу работа за адвокатот, но притоа не може ништо да заработи. Утре ќе се одржи илинденскиот излет на Витоша. Природно ние сме на фронтот. За несреќа, јас утре одново ќе го имам на Витоша својот кооперативен реферат, пред друга група, но се надевам да бидам и на двете места. И го прашува како се чувствува тој таму како виден адвокат.

Во тоа време Сматракалев е претседател на судот во Неврокоп. Во пост скриптур на писмото известува дека Кољо има напишано прекрасна стихотворба со наслов Љубов. Една вистински модерна стихотворба (битно е да се пишува за љубовта! И завршува со совет да се потруди и одново да ги остави цигарите. Службените обврски, честите воени мобилизации довеле до растурање на нивното друштво, па така речиси станало и невозможно да се организира нивниот излет на Пирин, како форма и содржина на другарување и дејствување на членовите на Македонскиот литературен кружок. Една од нив е и илинденскиот излет на Витоша на кои најчесто со реферати настапува Киро Николов. И точната идентификација на времето кога Никола Вапцаров ја напишал својата песна Љубов.

РАБОТЕН ИЗЛЕТ

Неколку дена потоа, поточно на 12 август 1939 година, пишува ново писмо до својот другар. Го известува оти го добил неговото писмо отчукано на машина за пишување и разбрал за неговата адвокатска работа во Неврокоп која е помалку судска, а повеќе нотариска. И го информира за одложениот излет во кој Има уште една новост. Бојка се откажа да патува со Ангелушев, а Тодор (Јанев) одново реши да дојде со нас, откако се беше целосно расколебал. Исто така и Дончо (Антон Панов) ќе дојде со нас и ќе остане околу 7 дена. Значи, само ти и Фила (Карамфила Сматракалева) ни недостасувате на сета компанија. Па продолжува оти со голем напор собрал пари, а и Тодор се покажал голем кешко па легнал на него, но се е добро и така е повесело. Таа шега, но и сериозна забелешка, ќе биде повод на грбот од писмото своерачно да му се обрати и Тодор Јанев, пишувајќи дека тој претерува, зашто обезбедувајќи му муштерија, всушност самиот го

заработил потребниот процент околу трошоците за патувањето. По другите информации, кажува оти заедно со Тодор во Софија ќе се вратат околу 23 август и тој ако може во тоа време да си дојде со желба да ја организираме компанијата преку есен. Тоа ќе рече да се активира работата и опстојбата на Македонскиот литературен кружок.

Во дописната картичка од 15 март 1941 година, адресирана до господинот Михаил Сматракалев, адвокат, ул. Марија Луиза 2, канцеларијата која е клуб на кружокот, му се обраќа со Драги Михале и оти Твоите писма ми донесуваат не само информации, туку и духот на една топла пријателска атмосфера, која тука ми недостасува. Тогаш тој е војник во Хармакли и онаа топла атмосфера која недостига е средината на Македонскиот литературен кружок. Него и Никола Вапцаров ги замолува за повеќе работи да и се најдат припомош на сопругата Лучка Николова. Другарството го потврдуваат и последните зборови: Те бакнува Киро.

Писмото од 6 март 1941 година, го започнува со благодарности оти Срдечно ти благодарам за опстојното писмо со многу информации. Само да знаеш колку многу ми значат тие твои писма. Се радувам на твојот дух. Изгледа оти на животот и неговите изненадувања треба да се научам да гледам со храбра индиферентност. Посебно потребно тоа им е на сите интелектуалци, зашто знаеш од каква болест страдаме сите. Во писмото од 12 март 1941 година меѓу другото се заблагодарува за посетата на неговата сопруга од страна на Сматракалев и Тодор Јанев, не само за помошта, туку и за работа и веселоста што тие и ја донеле, та се радувам, што вие таму и можете да се веселите.

Младиот војник, чувствувајќи ги црните облаци кои се повеќе надвиснуваат над Европа и ја навестуваат Втората светска војна, во писмото од 25 февруари 1941 година, ја изразува загриженоста оти брате дојдоа тешки денови, но дај боже да не биде нешто уште потешко. Којзнае каде ќе не растураат настаните. Времето полека и сигурно замира и Македонскиот литературен кружок. Испраќа поздрав до Тодор (Јанев) и благодарност за грижата и помошта, Исто така и Колето (Вапцаров). За него можеш да ми пишеш дали можеби го уволниле од крајот на февруари. И уште го замолува да му пренесе на Вапцаров да отиде кај Ст. Челебиев, книжарница Раковски на Дондуков и да земе едно писмо со кое ќе се одложи плаќањето на машината за еден месец подоцна, и ако тоа не е можно, таа работа да ја заврши Сматракалев.

ПРАЗНИ СНИ

Непосредно по завршувањето на Втората светска војна, кога веќе не постои Македонскиот литературен кружок и кога меѓу живите не се Никола Вапцаров, Антон Панов, Коле Неделковски и Асен Шурдов - Ведров, сочувани се уште две писма на Киро Николов од 1945 година, од Копривштице, каде тогаш бил на работа. Обемното писмо од 14 јули, три страници машинопис густо отчукан текст, на своевиден начин како да се негов тестамент по информациите, ставовите и оценките кои ги остава во него за себе. Драги Миле,/ Не е потребно надолго да ти кажувам што се ми донесе твоето писмо. Ти се гушиш таму, јас тука. И ете твоето писмо ми го донесе тоа од кое имав најголема потреба. Ми ја донесе нашата срдечна и честита атмосфера, во која така лесно и пријатно се дише. Ми донесе делче од духот на нашиот кружок, дух создаде од тебе, Кољо, Дончо и од мене. И со право и двајцата така длабоко го чувствуваме нивното отсуство и толку потресно страдаме за тоа. И таа празнина ќе не мачи, сигурен сум, цел живот. Разделеноста, провинцијата и пустошот од штотуку завршената војна е онаа бара во која чмаат и како да нема крај. Стигнува писмото на саканиот пријател и одново ја оживува чудесната атмосфера на Македонскиот литературен кружок. Онаа атмосфера на пријателство, доверба и соработка која како негово јадро го создаде Михаил Сматракалев, Никола Вапцаров, Антон Попов и Киро Николов.

Празнината за загинатите другари е намерлива пустелија и таа цел живот како таква ќе ги измачува. Покрај тој интимен и топол другарски здив, твоето писмо ми донесе и нешто друго за кое исто така одамна жедував. Вистинитата и богата информација за се она што така животно ме интересира и тоа таква информација, која можам да ја добијам само од тебе. За сето тоа двајцата со Лучка ти благодариме од срце. Таа цвркоти од радост, откако го прочита твоето писмо и го нарече вистинско другарско писмо.

Потоа сето писмо се однесува на македонските работи и нивните ангажмани на тој план. Од веродостоен извор дознаваме мноштво информации за плановите и дејноста на македонската напредна емиграција во Бугарија непосредно по завршувањето на Втората светска војна, борба во која се внесоа нови идеали, верувања и очекувања, нов оптимизам во обединувањето и интеграцијата на татковината. Но историската неминовност секогаш со себе ги носи и сите застранувања и недоразбирања кои посебно го тревожат Николов. За работите во нашата сфера, право да ти кажам, не сум изненаден. Јас одамна имам јасно и цврсто убедување, оти тие нема да се управат се дотогаш додека во нив господари фаволскиот дух на папата. А за да се симне тоа господство е потребно акција од долу, од страна на честитите и се уште неразочарани и здрави македонски дејци и пред се партијци, како и соработка од горе, како од страна на овдешниот Ц.К., така и од страна на македонскиот од внатрешноста. Ништо не би ме исплашило да се впуштам во една таква (историска корисна) борба, ако реално имав две можности: здравје и цврста партиска состојба. За жал, во овој момент јас сум лишен и од двата наведени услови, кои во некоја мерка и тебе те оневозможуваат во таква енергична борба која не не плашела ниту во минатото, ниту пак сега ќе не исплаши. Се разбира оти тоа не значи дека седиме со скрстени раце, ниту пак папата вечно ќе господари. Борбата треба да се продолжи со оние сили кои ги поседуваме и никако да не се допушти новиот избор на претседниот конгрес на злогласниот Х.К. Политичката акција ја оневозможува болеста од која Николов се опоравува во Копривштица и партиските состојби во македонските организации. Злото во нив назначено низ иницијали се однесува на Христо Калајчиев, познат низ прекарот папата.

НЕИЗЛЕЧИВА КРАСТА

Но свето е македонското дело и за него се живее до последен здив. Што се однесува до крастата, јас сум длабоко убеден оти ние двајцата не можеме да се извлекуваме од неа. Лучка ми се чуди, зашто едното око постојано ми е во македонските работи. Таа се разбира не го знае нашето минато и целиот духовен капитал кој го имаме вложено во таа борба. Се разбира таа не може да сфати и нешто друго, дека ние сепак си остануваме Македонци, колку и да сме сраснале со Бугарија и бугарскиот народ, има нешто во крвта, срцето и душата, што не носи таму. Во тој однос ние сме од категоријата на оние балкански интернационалисти, кои некако најлесно ја прифаќаат идејата за една единствена Балканска федерација, за една единствена држава на сите братски балкански народи. Зашто нам ни е мила и скапоцена борбата како на бугарскиот, така и на македонскиот, така и на сите други југословенски народи. Зарем малку сме се восхитувале на грчкиот храбар народ?... Така што јас и не мислам да се лекувам од крастата... Националната свест и совест високо се издигнуваат како осознаени цели и идеали кои се носат во крвта, срцето и душата. Но во истовреме тие се и хуманисти и интернационалисти, сраснати со борбата за изборување на национални и социјални права и слободи на сите народи и со убедување за создавање на една Балканска федерација. Заедница која на народите ќе им обезбедува мир и слобода, сигурност и egzистенција, среќна иднина.

ИДЕОЛОЗИТЕ НА ШОВИНИЗМОТ И НА ВРХОВИЗМОТ

Кирил Николов не е само активен деец и грижник за македонските состојби, туку човек со цврсти и јасни визии по сите нејзини прашања, проблеми и решенија. Притоа секогаш инсистирајќи за смислена, долгорочна и колективна работа, а против било какви

импровизации, брзоплетости, компромиси кои не водат кон ништо добро. За нив низ конкретни примери пишува во писмото. За шилото Ангел, мисли на Ангел Динев, јас и натаму држам до своето старо сфаќање оти неговата книга е корисна и треба да види бел свет. Но, најнапред нека се појави во делови, секако објавена по весници и списанија, да биде преработена, политички и идејно се да се исчисти, па нека се објави и интегрално, но обработена од корен, и не како дело на Ангел, туку од тим на луѓе добро запознати со марксизмот и со македонското дело и историја. Николов вели оти треба да се ослободиме од површноста на такви како него и оти врховистичките фалсификати и лаги кои со години така упорно и мајсторски се вгнездувани во главите на бугарскиот и на македонскиот народ, оти ќе можат да се урнат, да бидат исфрлени од нашата литература и општествено сознание со лесно напишани брошурки и книшки кои имаат плиток научен и идеен потенцијал. Потребен е сериозен труд, сето тоа да биде разгледано чекор по чекор и така демаскирани и урнати оние долгорочни оружја како Христо Силјанов, Љубомир Милетич, Симеон Евтимов и многу други. Тоа се сериозни идеолози и историчари на бугарскиот шовинизам и на македонскиот врховизам. Критички и со аргументи бара оти ни е потребно сериозно научно осветлување на македонската национална преродба од марксистичката гледна точка, како и цврсто и убедливо аргументирање на елементите на македонската нација, нешто што досега не е сторено ниту тука, ниту пак таму во Македонија. Објективно оценувајќи ја заедничката работа со Васил Ивановски во затворот, смета оти таа претставува сериозен обид и колективно обработување на македонските прашања. Што се однесува до Жак Натан, иако бил поставен за доцент по политичка економија на софискиот универзитет, тој посебно по македонските работи има застарени сфаќања. И продолжува оти книгата на Динев нема да биде одобрена најмалку без да ја види и вреднува Владимир Поптомов. А тој во ваков вид претпоставувам оти нема да ја пушти да се печати. И го советува да не се фаќа на замката оти тој има намера да објавува книги. Точно книги ни се потребни, констатира, но се поставува прашање какви книги и од кого напишани. Треба да и се стави крај на приватната иницијатива за такви големи и одговорни задачи. Потребни се книги или дело на тим од луѓе кои ќе бидат прегледани и одобрени од многу луѓе и од најгорното и одговорно место. Само така ќе биде обезбеден успехот во тешката и сериозна борба со шовинистичкото и врховистичкото сфаќање во главите од несоборливите авторитети како Силјанов, Милетич и други.

ЗАСПАН ИНСТИТУТ

Дури потоа посветува редови за своите нешта тука. По доаѓањето во Копривштица, се било добро, дури и се поправил, но сончевите бањи се покажале погубни за неговиот организам со слаби лимфни жлезди. Така имал голема криза од која се уште не може да излезе. Најлошото било што имал излевање на крвта од цревата кои потврдуваат само оти таму имал рани, кои јас ги чувствувам толку болно, што едноставно не можам да се движам. Во таква состојба и може да сфати колку можел да и се посвети на својата научна и општествена работа.

Читам некои македонски книги, кои ми се неопходни за мојата работа, но чувствувам оти ми е потребен повеќе материјал и повеќе сондажи со луѓе по тоа прашање. Сега засега ќе можам да подготвам одделни студии, предавања, но не и нешто посериозно и поголемо, иако Васил продолжува да настојува да сум ја дал книгата на бугарскиот Ц.К. и да побрзам со нејзиното излегување на бел свет. Јас мислам оти ако наесен се вратам здрав и жив да поработиме било ние двајцата, или во поширок тим по тие прашања, кои, за жал, се предмет на Македонскиот научен институт, кој успешно го продолжува својот летаргичен сон. Настојувањата на Васил Ивановски секако се однесуваат на што поскорешното излегување од печат на книгата на Николов За македонската нација. Тоа е тема која ја смета како релевантна во работата на Македонскиот научен институт, кој, за жал, се уште е во својот летаргичен сон. Треба да забележиме дека во неговата програма за работа и дејствување во 1946 година се одржани серија од четири предавања за македонското национално прашање одржани од Васил Ивановски, Михаил Сматракалев, Симеон Касабов и Кирил Николов.

СПРОТИ НОВИТЕ ДНИ

Потоа се задржува на весникот кој наскоро треба да излезе и оти уште повеќе ќе се радува ако тој падне во негови раце. Но, знаеш ли оти мислам дека ќе се случи најлошото. А имено: оти весникот од моќно оружје на нашата организациона, политичка и просветна работа, ќе се претвори во зборник од статии на луѓето околу Х.К.. И тоа од оние глаголстванија па таканаречените македонски дертови. Не верува оти папата и тоа ќе го испушти од своите раце, та затоа и е песимист. Дај боже да не биде така, нагласува, и ако Сматракалев биде негов главен и одговорен уредник, природно ќе му помага со сите сили. Но, за жал, се случува така како што предвидува Николов.

Христо Калајџиев застанува на чело на редакцијата на весникот Македонско знаме. Забележува оти посебно се радува што неговиот другар авансира во сопствената партиска работа. Тоа е најздравиот капитал со кој можеме да располагаме по нашето здравје. Но, брат, чувај се од болеста, зашто претпочитам да бидам труп, отколку жив човек во состојба на труп - некорисен за никаква работа. Колку би било убаво ако и тој со сопругата можел да дојде тука и да бидат заедно, а тоа ќе рече оти можеле заедно и да работат. Во следните редови го нагласува револтот од односот на бугарското општество кон личноста и делото на Никола Вапцаров и Антон Попов. За односот кон Дончо и Кољо, не сум изненаден, зашто од порано знам оти така гледаат на нив. Јас сум убеден дека само ние ќе им го оддадеме заслуженото внимание со еден посебен зборник целосно посветен на нивното дело и нивните животи. Дури тогаш би учествувал со сериозни и многу интересни материјали околу последните настани со материјали и спомени, кои сега од оправдани психолошки и други причини не можам да ги кажам. И не очекувај од мене ништо, не можам да го напишам, зашто, брат, раната се уште е многу пресна....

ЗБОРНИК НА ВИСТИНАТА

Тоа се години кога Попов и Вапцаров заради своите национални погледи и нивното децидно изјаснување се само Македонци, и се уште туѓи во нивното присвојување кон бугарската литература и општественост. Вистината за нив ќе можат да ја кажат само нивните блиски другари и соработници со еден посебен зборник, во кој активно би учествувал и Николов. Посебно нагласувајќи оти има што ново и интересно да каже за последните настани, непосредно по апсењето, сослушувањата и растрелот на двајцата горди Македонци, а во кои еден од актерите и обвинетите е и самиот тој. Со жал потоа констатира оти адвокатската работа не ги оправдала нивните очекувања. Работа има, но заработувачката е никаква. Па му забележува оти ништо не пишува за младинската, студентската и колективната работа. Живеат, или пак тие организации се во агонија. Од татко му дознал оти утрото за Горче Петров минало добро. Кои други работи ги турка Христо Калајџиев. Што работи и како опстојува кружочникот Ѓорѓи Абаџиев. И завршува оти со радост го очекувам секое твое писмо со соодветен богат материјал.

На третата страница од писмото отчукано на машина, своерачно, со зелено мастило допишува: Што се случува со твојата книга?/Пиши. Срдечни поздрави до сопругата Фила и децата, посебни поздрави до Ѓорѓи (Абаџиев) и до сите од партиската група од твој Киро.

ПОЛОШО И ОД ФАКТИТЕ

На лекување во Копривштица, Кирил Николов останува подолго време и оттаму е сочувано уште едно писмо, датирано со 12 септември 1945 година. Го започнува со забелешката оти неговото писмо го именува песимистичко, а тоа буквално како лајт мотив се повторува и во неговото писмо. Со дваесет илјади лева месечно треба да се живее, да се плати стан, да се нахрани семејството, и ете страдаат од истите болки, недостиг на пари и здравје. И како да се затворат очите пред некаков Хегелов идеализам кој вели полошо за фактите. Фактите се нешто многу настојчиво и сурово. Па

го потсетува на Ленин и неговиот исказ дека разрешувањето на задачата зависи од средствата за нејзино решение и гласно го поставува прашањето: Како тогаш да ја решам задачата - пишување на книгата?. Но е согласен со него оти фаволот не е толку црн и дека двајцата како секогаш ќе му го најдат чарето. Тоа, што сме двајца и тоа такви двајца другари поврзани со доверба и длабоки врски е најутешителното и тоа сега ми влева најмногу доверба. Известува оти со семејството ќе се врати за две недели. Дотогаш и те молам не ми ја барај книгата, зашто врз неа работам интензивно и не сум во можност да ти ја испратам. Кога ќе се видиме, веднаш ќе ти ја дадам заедно со моите белешки за неопходните корекции и преработката на некои не мали делови и дури цели глави. Во тукашниот клуб ги користел книгите по националното прашање на Ленин и Сталин, исто така и книшките на Милетич, Симеон Радев, Крсту Вељанов и Силјанов. Интересна му се видела и книгата на Державин Племенски и културни врски меѓу бугарскиот и рускиот народ. Ќе треба да ги разгледа уште историјата на Иричек, некои други книги, како и првиот том од историјата на Державин, кој треба да излезе по некои ден. И искреното признание: Вистина е, братче, оти не бива за многу работи, но таму во истовреме е и најслабото место.

Кружок опкружен со други

Николов продолжува: Додека се движиме по линијата на сезнаењето, наместо нашето внимание да го насочиме, а со тоа способностите за една главна и суштествена точка, дотогаш нема да родиме ништо трајно и корисно. Така јас мислам, и затоа сум решен да барам начин и да си обезбедам барем една година услови за постојана работа врз книгите кои сум ги планирал уште во затворот и кои заслужуваат да им биде посветен еден таков сериозен труд. Тие мои намери ќе ти ги образложам во Софија детално и ако си согласен во сите твои и мои ангажмани (освен во твојата поезија) можеме да се јавуваме како коавтори. Нешто што и досега сме го имале на ум, но во нашата постојана раздвоеност и не сме можеле да го реализираме.

Редови кои не се само израз на другарската доверба и соработка, туку и доследна творечка тенденција на Николов за тимска работа во светите македонски работи. На крајот од писмото ја искажува радоста од новоформираниот кружок, со желби тој да стане чест и достоинство на нивното славно минато, мисли на Македонскиот литературен кружок (1938-1941) и да ги слави имињата на Никола Вапцаров и Антон Попов. Тоа ќе рече оти Михаил Сматракалев во своето писмо го информирал за формирањето на Македонскиот литературен кружок Никола Вапцаров при Македонскиот научен институт во 1945 година, за чиј претседател бил избран Сматракалев.

Од кружочникот Тодор Јанев сочувани се четири писма и три новогодишни честитки упатени до Михаил Сматракалев. Во писмото упатено од Стара Загора на 27 декември 1946 година, се извинува што објективно не можел да дојде во Македонскиот научен институт и ќе се видат наскоро во Софија на нова средба. Благодарам за твоето искрено и пријателско пречекување, како од твоја страна, така и од твојата сопруга. Врочем, старите пријатели засекогаш нека останат тоа.

Зборови кои го потврдуваат нивното пријателство и по годините на Втората светска војна, додека семејството Сматракалеви живее во Софија, а Јаневи во Стара Загора. Испраќа поздрави до Киро (Николов), со потпис Твојот пријател/Тодор. Од сочуваната кореспонденција, ги добиваме податоците дека пишувани спомени за Вапцаров, покрај Сматракалев и Иван Керезиев, имал и Јанев. Во своето писмо од 24 ноември 1981 година, пишува оти дознал дека е готов со тоа што го пишувале за Вапцаров, па со нетрпение очекува да му ги испрати Спомените или ако се укаже можност и да се видат во Софија.

ПОД ТОВАРОТ НА БОЛЕСТА

Во следното писмо од 20 декември истата година, обраќајќи се со Драги батко Михале, веднаш известува оти Ги добив Спомените и навистина беше задоволено моето љубопитство. Го информира за тешката болест, дека никаде не излегува и да не го очекува во Софија. Меѓутоа, мислам, за да можеш да ги предадеш Спомените во музејот на Вапцаров - испрати ми ги и другите примероци за да ги потпишам и предај ги од мое име. Покрај тоа, би сакал да го слушне и неговото мислење за тоа дали смета оти тие треба да бидат објавени. Неговото мислење е дека тие се интересни и би било добро ако успее некаде да ги даде за публикување. Посебно ќе бидам среќен ако успееш во објавувањето, го завршува своето писмо Тодор Јанев.

Нивното дополнување претставува краткото писмо на Сматракалев од 12 декември 1981 година. Вознемирен е од Тодоровото заболување и посакува неговото писмо да го најде веќе здрав. Сакав веднаш да ти ги испратам Спомените, но мислев да ти го пратам дупликатот, а не оригиналот. Но, за беља, не можам да ги пронајдам во мојата архива. Тогаш решив да ти го задоволам љубопитството и да ти го испратам оригиналот од машинопис. Ќе биде потребно да го потпишеш секој лист, така твоите Спомени да ја имаат целосната автентичност. Како на оригиналот, така и на преписите. Како што се разбравме во нашите разговори, еден примерок ќе биде за тебе, еден за мене и еден за музејот. Но и трите треба да бидат потпишани од тебе на секоја страница. Затоа ти посакувам брзо заздравување, и ќе те чекам да ми дојдеш на гости. Тогаш и заедно ќе одиме во музејот. Биди жив и здрав. Но смртта е немилосрдна и наскоро тој заминува засекогаш. Во телеграмата до семејството Јаневи, запишува: Поразен сум. Жалам што не сум во можност да дојдам и да ја поделам вашата тага со мојата. Си замина мојот најверен пријател. Да се утешиме со тоа, дека тој живееше достоин живот, беше честит човек, верен на работниот народ и неговите големи идеи, чесен комунист, вистински патриот - интернационалист.

МАКЕДОНИЈА ВО БУГАРСКАТА ПОЕЗИЈА

Кружочникот Васил Александров, кој наскоро по формирањето на Македонскиот литературен кружок во расправија со Кирил Николов ги напушта неговите редови, со кратко писмо од 20 ноември 1988 година, се обраќа до Драги Михо, со известување дека подготвува антологија Македонија во бугарската поезија. Во неа Ангел Жаров го вклучил со стихотворбите Татковина, Солун, Писмо од Македонија и Бежанци.

Замолува да му испрати автобиографски белешки, како и некои други поинтересни предлози околу неговото творештво. Го прашува дали знае нешто за Серафим Глигоров, Христо Огњанов, Живко Делев, Љубен Димитров и Димитар Миленски. Со кратко писмо од 2 јануари 1989 година, Сматракалев го известува дека бил на одмор во Велинград и дури завчера го добил неговото писмо. Добро е што се сетил на него. Но забележува оти не ги знае некои од неговите стихотворби кои имаат поголема уметничко-естетска вредност. Ќе ги препишам на чисто и ќе ти ги испратам во најскоро време. Само без поправки! Со право забележува на фактот што сепак се сетил на него, ќе му испрати свои стихови во кои живо пулсира македонската тематика, но бара цензурата да не ги прекројува и преиначува, литературата која целосна го премолчува и негира. Ќе му ја испрати и поемата Бежанци со негови авторски дотерувања. Поетите за кои го прашува не ги знае. Му ја четита Новата 1989 година, му посакува мир и творечки успеси, изразувајќи му притоа сочувство по повод смртта на сопругата Благородна Александрова. Осум дена потоа, на 10 јануари со писмо го информира оти му ги испраќа следните наслови: Исповед, Песна на моите реки, Бежанци, Песна за Гоце Делчев, Во туѓина, Песна за солунските атентатори, Македонија, Песна за белото море и Кон село Баница. Дадени се податоци кога песните се настанати и каде се публикувани, со кратки библиографски белешки во кои доминира неговата македонска дејност.

Загледани во иднината

Станува збор за весникот кој целосно како уреднички тим и соработници го преземаат како последно творечко уточиште членовите на кружокот и му вдахнуваат нова творечка енергија.

Секако, Даскалов бил поканет за соработка од неговиот уредник Михаил Сматракалев, но забележува оти по нешто пишува, но сега и не е време да испрати нешто за објавување. Со право го нагласува творечкото задволство од студијата за Родопската народна песна, која била публикувана во десетина продолженија на страниците од весникот Бело море. Познатите и блиските го убедувале да ја издаде како посебна книга, но мобилизирањето и војниклакот сите планови ги уништиле. Негово задоволство и среќа се и јавните предавања, со кои исто така имал убав успех. Писмото е отчукано на машина, две страници без проред, и како пост скрипtum своерачно со црно мастило допишува, ако го види Кирил Маџаров, да му рече да му се јави, секако и тој некаде е расселен, та му ја изгубил трагата. Податок кој го проширува кругот на нивните пријатели и соработници и низ личноста на младиот бугарски поет и новинар Маџаров.

Во писмото од Нова Загора, 31 септември 1941 година, очекува оти наскоро ќе се видат во Софија и ќе можат да си побрборат кога тој ќе ги користи петнаесетте дена одмор во ова мрачно и мрачно време. Но во сето лошо има и нешто убаво, она што пред се случува на големиот Источен фронт. А оттаму и треба да почне новото... Ќе бидеме не само сведоци, туку изгледа и учесници во историски настани. Кој ќе преживее, ќе вкуси од мечтаеното. Затоа и сум спокоен, како никогаш досега. Не знам зошто, но сум станал поинаков човек. Нервите се уште ми се така здрави, што секој би ми позавидел. А ми се чини, оти така и треба да биде. Та треба сам да ги воспитуваш нервите. Повеќе спокојство и ладнокрвност. Се ќе мине. И тоа така, како што ние сакаме. Како дел од неуништивата вера на новиот човек во посреќната човечка и човечна иднина.

ПИШИ МИ ЗА МАКЕДОНИЈА

Од богатата епистоларија во архивата на Михаил Сматракалев одвојуваме уште неколку интересни страници. Бугарскиот литерат Симеон Русакиев е близок другар и соработник на кружочниците. Во писмото од Копривштица, 16 март 1940 година, обраќајќи му се со Здраво мој драг батко Миале го именува уште како човек со жива и трепетна фантазија, веднаш ќе се досетиш, дека тој човек, кому сум решил да му пишувам, си Ти! И така - здраво мој Ото Вајнингер, мој Ниче, мој Шопенхауеру! Надолго и нашироко од просторот на провинцијата комуницираат за литературата, за уметноста и за животот воопшто, го замолува да го известува за важните настани, за новоизлезените книги, па бара да му ги испрати списанието Светлоструј, новото издание за Левски и друго. И завршува со Многу поздрави на сета твоја дружба, се разбира на Киро (Николов), Вапцата (Никола Вапцаров) и др. Најголеми другарски поздрави. Јавувај се почесто.

Во писмото од 16 април истата година, искажувајќи ја загриженоста од војната, забележува: Пиши ми како си ти, твоето семејство, брат ти, сестра ти Љуба и пријателите. Многу ме интересира да го знам становиштето по Македонија во сегашната перспектива. Пиши ми и за ова прашање нешто, а и по многу други слични... Поздрави и пораки до Кирил Николов, и молба заедно со Николај Шмиргела да му купат штоф за костум.

Во едно друго недатирано писмо, кое, спред содржината, потекнува од годините по Втората светска војна, стариот пријател го известува дека токму него го препорачал како најповикан во Државното книгоиздателство да ја пишува монографијата за Никола Вапцаров посветена на неговиот живот и неговото творештво. Овие денови ќе добие и официјално писмено известување. Очекувам дека е согласен со предлогот. А за Вапцаров веќе и има подоста литература што само му ја олеснува работата. Таков повик и доверба му искажува и редакцијата на весникот Пиринско дело, Горна Џумаја, 3 февруари 1948 година, која го моли да им испрати статија за Работата на Македонскиот

литературен кружок и рецензија за Воспоменателнија сборник за Н. Вапцаров. Во писмото до Сматракалев од Македонските културно-просветни друштва во Бугарија, Софија, 11 мај 1950 година, потпишано од секретарот Благој Михов и администраторот Георги Деспотов, еден од дискутантите на основачкото собрание на Македонскиот литературен кружок во октомври 1938 година, се повикува на состанок на кој би се разговарало за издавање на литературно-уметнички зборник, кој би бил материјал за користење на македонските друштва во земјата за развивање на нивната културно-уметничка работа. Средбата се јавува како потреба во сегашниот историски момент, кога е потребна борба, непомирлива, жестока и сурова против измамниците на мирот, демократијата и социјализмот и прогресивното дело на македонскиот народ, се надеваме, оти Вие ќе се огласите на нашата покана и ќе ги вложите Вашите напори во заедничките цели на Сојузот на Македонските културно-просветни друштва во Бугарија за изградување и развивање на македонската национална култура.

ВЕРБА ВО ОБЕДИНУВАЊЕТО

На времето на Информбирото му претходат и многу акции на ентузијазам и револуционерна верба во обединување на распарчената и негирана татковина, тоа ќе рече реализирање на вековните стремежи и соништа на македонскиот народ за сопствена, самостојна држава. Еден таков документ претставува писмото на Паскал Николов, од Шумен, 12 април 1945 година.

Ниту јас ти се јавив досега, по нашето последно видување во Софија, ниту пак ти. Откако се вратив од Софија, ние тука здраво се фативме за работа. Уште повеќе ги зацврстивме нашите редови, и, да ти се пофалам, ни оди многу добро. Веднаш по моето враќање, се зафативме со помошната акција и пративме, можеби знаеш, околу сто илјади лева. Потоа организиравме чисто македонска средба и создадовме блиска атмосфера меѓу нашите луѓе. На 7 карши 8 о.м. нашето братство организира голема литературно-музичка вечер во салонот на Воениот клуб во градот. Случајно присуствуваше и братот на Пецо Трајков - Георги Трајков - Варненски областен директор, присуствуваа официјални личности од градот, кои претходно ги имавме покането, воопшто, направивме една многу добра агитација во корист на нашето дело. Се подготвуваме, со едно јавно собрание во градот, да ја чествуваме годишнината од смртта на Јане. Георги Трајков беше многу задоволен од нашата приредба, во која на големо беше застапен македонскиот бит и јазик.

Што правите вие, јас не знам, но досега не сме добиле никакви весници. Едвај вчера добивме неколку броја од в. Доброволец, во кој ја прочитав и твојата статија Патот на Славјаните.

Молк за Македонецот

Нова Македонија не сме добиле никако. Не треба да не заборавите. Барем еден број, еден примерок испраќајте ни, а сигурно го читате редовно. Те молам за една услуга. Кога минуваш крај помошната каса, сврати, те молам, и провери, како е решено олеснувачкото дело на резервниот, веќе загинатиот, потполковник Малчо Иванов од гр. Русо. Станува збор да направам услуга за една многу сиромашна жена. Провери која сума останува за плаќање, какво намалување е добиено, кога ќе е исплатата и кон кого е првичниот долг. Со еден збор, те молам, тоа прашање да се разјасни. Многу поздрава на Киро (Николов), (Ѓорѓи) Абаџиев, (Ѓеорѓи) Деспотов, Дончо, (Антон Великов), Хр. (исто) Стојков, Ст.(ефан) Нанов, Филипov и др.

Од долгогодишната кореспонденција со Паскал Николов е сочувано едно писмо на Михаил Сматракалев, Софија, 22 јуни 1986 година. Бил на одмор во Варна, и тоа е причина што доцни неговиот одговор, зашто поинаку сметам оти е недостојно да не се одговара на писмата од своите пријатели. Сега има 76 години, одамна е пензионер и го известува: Напишав спомени за Вапцаров но не сум ги дал за објавување. Дали ти си пишувал нешто

за него? Мислам оти е потребно да напишеш, зашто добро го познаваше и присуствуваше на создавањето на Македонскиот лит.(ературен) кружок, кој создаде големи имиња. Сум одржал повеќе од илјада средби и состаноци за Вапцаров и за Антон Попов и тоа ми дава можност да ги афирмирам тие чисти имиња пред поколенијата. Но како пројавен Македонец, нема можност ништо од она што го пишува да биде објавено. Имам напишано спомени и за БОНСС и други, но не се надевам оти некои ќе ми ги издаде. Составив еден зборник од статии за загинати правници антифашисти и веќе го продадов во партиското издателство. Ни тој труд нема да ја види светлината на денот. Писмото го завршува со посебни поздрави до Георги Петличков и со молба да му се јави.

Како познат македонски револуционер и културен деец, ќе му се јави со писмо од 9 февруари 1952 година, сонародникот Илија Крантев, кој го чекал на работното место во Софија да се видат, но немал среќа лично да поразговараат околу литературата и посебно за поезијата, и, ете, сега: Посебно се радувам за објавената книга Родина не само затоа што во неа се објавени и мои творби, туку и заради тоа, што по 9 септември вие први таму, во Софија, ја презедовте иницијативата да покажете, оти и ние Македонците имаме луѓе од уметноста, оти и сега работат во таа област и во своите творби ја искажуваат сопствената љубов кон својата татковина. Книгата Родина секако, има подоста недостатоци (се однесува на нас - младите поети), но таа е прекрасно огледало и помагало за работните луѓе во пиринскиот крај и за Македонците во внатрешноста. И конкретно му ја испраќа музичката творба Песна за Гоце, за која и текстот и музиката се негови, со молба да даде свое мислење за текстот и да побара мислење за музиката од стручњак во таа област. Работи како учител во основното училиште Кирил и Методиј и ќе ја има како убава творба за јавни приреди и настапи.

ЉУБОВТА КОН СТАРИОТ РЕВОЛУЦИОНЕР

Михаил Сматракалев како стожер меѓу македонството во Бугарија се открива и во писмото до Александар Мартулков во Скопје, упатено од Софија на 29 јули 1946 година. Станува збор за пријатели и соработници во македонското новинарство и публицистика, близок другар и соборец на Иван Сматракалев и Мартулков како еден од плејадата стари македонски револуционери вклучени во големата манифестација на Македонскиот литературен кружок - пречекот на Новата 1940 година. Му се обраќа со Драги батко Алекси и со следнава содржина: Одамна сакам да ти се јавам. Чувствував внатрешна потреба да му пишам на еден од старите ветерани, на еден од пријателите на мојот покоен татко, кој си замина од овој свет со надеж дека ќе се врати и ќе заживее во својата татковина Македонија. Јас исто така сакам да ја изразам сопствената длабока благодарност кон тебе за топлиите изрази на сочувството, кои ни ги искажа по случај смртта на нашиот татко. Од името на целото наше семејство срдечно благодарам. Лично јас сум задоволен посебно од така убавата статија, што ти ја напиша за татко ми. Ти ја стискам раката и те чувствувам уште поблизок до моето срце. Едвај да има друг од старите револуционери кого го сакам повеќе од тебе. Многу жалам, што не можев додека ти беше во Софија да ги напишам твоите спомени од минатите борби. Но ти треба да знаеш, оти твоите спомени ќе бидат особено драгоценци за младите поколенија и треба да најдеш време да ги материјализираш во книга.

ПРОБУДЕНО ПАТРИОТСКО ЧУВСТВО

Тука работите почнуваат да се оправуваат. Атмосферата се разведри. Доаѓањето на Македонскиот театар беше една голема свежа струја и еден светол празник за емиграцијата. Националното чувство меѓу Македонците се пробудува, а високите оценки за нашиот театар, кои ги изрекоа специјалистите од Софија, предизвика едно чувство на гордост од тој успех. Нека се повеќе се зацврстуваат врските меѓу народот таму и емиграцијата. Таа комуникација ќе има прекрасна улога. Откако нашата делегација се врати во Бугарија, ние организираме неколку масовно посетени состаноци, на кои со восхит зборувавме за нашите впечатоци. Желбата на емиграцијата да ја посети Народна

Република Македонија од ден на ден расте до бескрај. Реакционерите и михајловистите почнуваат да го губат своето влијание, зашто нивните лаги се негираат на најубав начин од стварноста, која се повеќе и повеќе во Бугарија го пробива сопствениот пат. Денешната македонска реалност станува спознајна на широки кругови и сред самиот бугарски народ. Постепено ќе се разбере таа неспорна вистина, оти Титова Југославија навистина е првата демократска република по СССР.

МЕСТОТО НА МАКЕДОНЕЦОТ Е ВО ТАТКОВИНАТА

Јас овојпат останувам во Софија, но за пренесувањето на Гоцевите коски по секоја цена ќе гледам да дојдам кај вас.

Сакам да ти пишам и за едно наше момче, кое сега доаѓа во Скопје и кое ја има големата желба да остане во Македонија и да дојде да студира како стипендијант. Тоа момче е нашинче, од селото Горно Броди, Серско, член е на нашата партија, добро ориентирано по нашите прашања, со голем ентузијазам сака да работи за нашиот народ. Тоа се вика Димитар Хумков. Мојата молба кон тебе е да го сториш можното за него, да остане таму и да може да добие стипендија за студирање. Ние, според мене, ќе треба да се прибереме во нашата татковина. Јас се повеќе живеам со мислата, оти местото на секој Македонец е во неговата татковина. Навистина, и тука имаме доста важна работа, која ние можеме добро да ја извршуваме и мислам, оти ја извршуваме, но еден внатрешен оган не гони да одиме среде својот народ, на сопствената земја, во својата држава.

Откако ти ветувам, оти пак ќе ти се јавам, останувам со почит и љубов кон тебе. Во пост скриптур од писмото допишува: Посебно поздрави ги сите пријатели, а особено Димитар Влахов, Павел Шатев, Шакир, Венко, Митрев и др.